

Problemi i pogreške Haškog suda

Dijana Delaye

**Haški je sud nedvojbeno
kompleksna institucija i prvi
pravi pokušaj praktične primjene
međunarodnoga kaznenog prava**

Uvod¹

Premda većina stručnjaka i poznavatelja te nekolicina bivših djelatnika Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, koji ću u nastavku nazivati Haškim sudom, tvrde da je još prerano za rezimiranje rezultata, nakon trinaestak godina ipak se iskristalizirali uspjesi i neuspjesi u njegovu radu. Haški je sud nedvojbeno kompleksna institucija i prvi pravi pokušaj praktične primjene međunarodnoga kaznenog prava, koji je od početka bio suočen s nizom prepreka i problema koji su uzrokovali ono što bi se moglo nazvati njegovim neuspjesima. Istodobno, bilo bi ga neozbiljno proglasiti potpunim neuspjehom. Proceniranje zločinaca, davanje mogućnosti žrtvama da progovore o svojim patnjama te utjecaj na razvoj međunarodnoga kaznenog prava značajni su uspjesi koji ne dopuštaju da se on svede na još jedan skupi i propali projekt međunarodne zajednice.

Problemi Haškog suda

1. Način osnutka

Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je 25. svibnja 1993. Rezoluciju 827 kojom je osnovan Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju. Rezolucija je donesena u skladu s pogl. VII. Povelje UN-a, što znači da je Vijeće sigurnosti na sukob u bivšoj Jugoslaviji gledalo kao na prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti. U njoj je izražena ozbiljna zabrinutost zbog sve više izvješća o fla-

Dijana Delaye, polaznica doktorskog studija iz komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. Zaposlena u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova. E-pošta: dijana.delaye@mvep.hr

grantnim kršenjima međunarodnoga humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije. Je li međunarodna zajednica odlučila osnovati Haški sud samo zbog teških zločina koje je trebalo procesuirati ili je bilo važno još nešto?

Mnogi misle da nisu presudni razlozi zbog kojih je Haški sud osnovan. No način na koji je nastao uvelike je odredio njegov rad. Razgovore s brojnim stručnjacima za Haški sud u Haagu i Zagrebu uvijek sam počinjala pitanjem: "Je li osnutak Haškog suda bio kompromisno rješenje međunarodne zajednice koja nije bila spremna vojno intervenirati na području bivše Jugoslavije i, ako jest, kako je to utjecalo na njegov rad?" Gotovo svi su govornici nastojali na to pitanje odgovoriti na to pitanje opisujući stanje na prostorima bivše Jugoslavije početkom devedesetih godina. A svi su opisi upućivali na podijeljena gledanja aktera međunarodne zajednice na ta zbivanja. Gary Bass (2000:215) smatra da je osnivanje Haškog suda bilo najjednostavnije rješenje i da je "pravo postalo eufemizam za neaktivnost". Ono je bilo simboličan čin svjetske zajednice, koja velikim djelom nije bila voljna intervenirati u bivšoj Jugoslaviji, ali nije imala problema osnovati instituciju koja će dati privid njezine moralne zabrinutosti. Svijet će procesuirati zločine koje nije bio spreman zaustaviti. "Sud je bio osuđen na greške" (Bass, 2000:207). Slično misli i Mirko Klarin, suosnivač i urednik novinske agencije SENSE (South East News Service Europe) koja prati rad međunarodnih sudova. Klarin je još 1991. pozvao međunarodnu zajednicu da osnuje "mali nirnberški sud" koji bi sudio za zločine protiv čovječnosti i geno-

Ni sami osnivači nisu vjerovali u održivost i mogućnost Haškog suda da izraste u respektabilnu instituciju koja bi bila sposobna provoditi međunarodno humanitarno pravo u praksi

cid na području bivše Jugoslavije. U članku "Nirnberg sada" on poziva međunarodnu zajednicu da spriječi ubijanja, istrebljenja, deportiranja, mučenja i druga zvjerstva na nacionalnoj, vjerskoj, rasnoj i političkoj osnovi, dovodeći vođe na optuženičku klupu umjesto za pregovarački stol. Političkim vođama s Balkana treba suditi na osnovi nirnberške presude i rezolucije Opće skupštine UN-a iz 1946, prema kojoj je planiranje i pripremanje rata, jednako kao i započinjanje i vođenje rata, zločin protiv mira. Haški sud je osnovan dvije godine kasnije. No "nepodnošljiva lakoća" kojom ga je međunarodna zajednica osnovala na neki je način odredila njegov budući položaj i preprogramirala probleme u njegovu radu (Klarin, 2004).

Naime, ni sami osnivači nisu vjerovali u održivost i mogućnost Haškog suda da izraste u respektabilnu instituciju koja bi bila sposobna provoditi međunarodno humanitarno pravo u praksi. Nitko nije ozbiljno shvaćao zadana obećanja, što je najbolje izrazila bivša američka državna tajnica Madeleine Albright broj 11 - rujan 2012.

na suđenju bivšoj predsjednici Republike Srpske Biljani Plavšić: "Bilo je vrlo lako glasovati za osnivanje Suda u veljači 1993, ali nitko nije uistinu vjerovao da će sud profunkcionirati. Jedno od pitanja bilo je kako izabrati suce... Dugo pitanje bilo je kako pronaći tužitelja. A to je bilo jako komplicirano i nitko nije mislio da će se ostvariti. I onda nitko nije vjerovao da će sud funkcionirati... Onda smo u svibnju (1993) glasovali o proceduri prema kojoj će sud funkcionirati. Ni tada nitko nije vjerovao da će sud ikad funkcionirati. Rekli su da nikad neće biti optuženika i da nikad neće biti suđenja..., da nikad neće biti osuđenih i da nikad neće biti kazni..." (nav. u: Klarin, 2004:546).

Osnivači nisu izradili studiju o izvedivosti kako bi se utvrdilo što je sve potrebno za funkcioniranje suda. Nisu bila osigurana materijalna, financijska, logistička i kadrovska sredstva za rad. Prema Klarinovu mišljenju, "faza zanemarivanja" trajala je najmanje dvije do tri godine. Uslijedile su političke igre, poput one oko izbora glavnog tužitelja, koji je naposljetku postao južnoafrički sudac Richard Goldstone. Koliko je Haški sud i tri godine nakon osnutka bio cijenjen dobro ilustrira pitanje koje je Goldstoneu neposredno nakon imenovanja uputio bivši britanski premijer Edward Heath: "Zašto si prihvatio taj smiješni posao?" (nav. u: Hagen, 2003:60). Višnja Starešina pak kaže: "U mirovnom procesu upravljanja krizom na prostoru bivše Jugoslavije bavila se prva klasa svjetskih političara, diplomata, obavještajaca, vojnika. Pravda je povjerena u ruke petoj klasi međunarodnih činovnika i ambicioznih pravnika" (2005:24).

Sudu je otpočetak nedostajala vjerodostojnost. Kako ni sami osnivači nisu vjerovali u njega, balkanske su ga vođe doživljavale kao još jedan instrument pritisaka i ucjena međunarodne zajednice. Smatrali su da će cijeli projekt pasti u zaborav kad međunarodna zajednica ostvari svoje ciljeve na području bivše Jugoslavije. Stoga ga je velika većina stanovnika na područjima bivše Jugoslavije doživljavala kao nevjerođostojnu pravnu instituciju. Sud je osnovalo političko tijelo, Vijeće sigurnosti UN-a, financirale su ga SAD, a osoblje je pribavila uglavnom Velika Britanija koja je, unatoč početnom protivljenju njegovu osnutku, uvidjela da bi ga mogla koristiti kao važan instrument svoje politike na Balkanu. Politički motivi koji su bili u pozadini osnutka Haškog suda pribavili su mu etiketu političkog instrumenta međunarodne zajednice, potkopali su njegovu pravnu i moralnu vjerodostojnost te ostavili dubok trag u njegovu razvoju.

2. Širok mandat

Unatoč tome što ga nisu ozbiljno shvaćali, osnivači su Haškom sudu namijenili zahtjevan mandat koji je uključivao sljedeće zadatke:

- dovesti pred lice pravde osobe odgovorne za kršenja međunarodnoga humanitarnog prava
- osigurati pravdu žrtvama
- obeshrabriti nastavak činjenja zločina
- spriječiti revizionizam, pridonijeti obnovi mira i poticati pomirenje na području bivše Jugoslavije.²

Tako širok mandat dodatno je zakomplicirao rad suda. Otpočetak je bilo jasno da je mandat nerealan. Većina sugovornika

s kojima sam razgovarala misli da je jedini pravi mandat suda trebalo biti suđenje osobama koje su odgovorne za kršenje međunarodnoga humanitarnog prava. Sud nije mogao osigurati pravdu žrtvama ili spriječiti nove ratne zločine. Gabrielle K. McDonald, bivša predsjednica Haškog suda, tvrdi da je sud osnovan u vrijeme sve jačih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, pa je bilo nerealno očekivati da će sam njegov osnutak zaustaviti nasilje

Sudu je otpočetak nedostajala vjerodostojnost. Kako ni sami osnivači nisu vjerovali u njega, balkanske su ga vođe doživljavale kao još jedan instrument pritisaka i ucjena međunarodne zajednice

(2004:569). No sud je dobio zadatak na kojemu je morao posrnuti, kao što se dogodilo u Srebrenici 1995. i na Kosovo 1997. Naposljetku, on nije stvarno mogao pridonijeti uspostavi mira i poticati pomirenje. Rad suda može pridonijeti procesu pomiranjia do određene mjere, jer je kažnjavanje onih koji su počinili zločine prvi korak u procesu koji vodi k pomirenju. Ivo Josipović je naglasio da je pravda osnova trajnog mira. Spomenuo je organizaciju *No peace without justice* koja je vrlo aktivna pri međunarodnim sudovima i koja smatra da se kažnjavanjem onih koji su počinili zločine i individualiziranjem krivice sukobljene strane ne mogu pomiriti.³ Mir se ne može uspostaviti bez pravde, ali dugotrajni mir i pomirenje ne mogu se postići samo procesuiranjem zločina. Čak je i Florence Hartmann, bivša glasnogovornica Ureda glavnog tužitelja, bila vrlo oprezna govoreći o tom dijelu mandata: "Haški sud nije osnovan kako bi ostvario pomirenje. On je osnovan kako bi kaznio zločine. Ali bez pravde, pomirenje nije moguće. Stoga Haški sud može pridonijeti pomirenju, i to samo zajedno s drugim čimbenicima koji imaju utjecaj na pomirenje (uspješan povratak prognanika u sredina iz kojih su prognani i u kojima se neće osjećati ugroženima, izražavanje pokajanja, poštivanje prava manjina itd.). Sam Sud ne može... postići da dođe do konačnog pomirenja. No svojim rezultatima može pridonijeti tome da se ljudi u regiji suoče s počinjenim zločinima, jer je preduvjet pomirenja – kraj poricanja"⁴ Premda je tijekom godina postalo jasno da Haški sud ne može ispuniti svoj mandat, to nije spriječilo njegove dužnosnike i suce, kao i političare da ga dodatno prošire (Starešina, 2005:21).

3. Nemogućnost provedbe vlastitih odluka

Jedan od najvećih problema Haškog suda bilo je to što nije mogao osigurati provedbu svojih naloga za uhićenje i drugih odluka. On nema svoje vojne snage, a za razliku od vojnih sudova u Nürnbergu i Tokiju, nije imao ni potporu saveznika koji su nakon Drugoga svjetskog rata kontrolirali Njemačku i Japan. Stoga se morao osloniti na suradnju država i međunarodnih organizacija. Obveza država da surađuju s Haškim sudom pro-

izlazi iz toga što je on osnovan odlukom Vijeća sigurnosti, a u skladu s pogl. VII. Povelje UN-a. Sukladno čl. 25 Povelje UN-a, odluka je postala obvezujuća za sve države članice koje moraju poduzeti sve korake kako bi osigurale implementaciju odluka Haškog suda. No u stvarnosti je sud bio prepušten na "milost nepostojeće dobre volje tadašnjih režima na području bivše Jugoslavije" (Klarin, 2004:550). Premda su ti režimi bili obvezni potpuno surađivati s Haškim sudom, na početku nije bilo nikakvih sankcija ili posljedica ako nisu poštovali tu obvezu. Međunarodne snage, poput IFOR-a i SFOR-a koji su imali mandat u Bosni i Hercegovini, odbijale su preuzeti ikakvu ulogu u uhićenju osumnjičenika za ratne zločine, ograničavajući svoj mandat na nadziranje i osiguravanje primirja.

Tako se Haški sud sveo na "instituciju bez zubi koja nije mogla uhvatiti zločince i suditi im, a upravo to je bio glavni razlog njezina osnutka" (Hagen, 2003:93). Nemogućnost da osigura provođenje svojih odluka bitno je otežala njegov rad i dodatno ga je ispolitizirala. Naime, na kraju je potpuna suradnja s Haškim sudom postala uvjet za ulazak novonastalih država na području bivše Jugoslavije u Europsku Uniju. To je pak uzrokovalo politička previranja u tim državama i još veći gubitak vjerodostojnosti suda u očima građana, budući da je poslužilo kao potvrda proširena uvjerenja da Haški sud nije ništa drugo do politički instrument u rukama velikih sila.

4. Rat i dislociranost

Rad Haškog suda nije olakšala ni činjenica da je osnovan tijekom sve intenzivnijih sukoba, što je otežalo prikupljanje dokaza i uhićenje osumnjičenika. Na mjesto zločina moglo se doći naknadno, a u nekim su slučajevima zaraćene strane prikrivale tragove zločina. Ni dislociranost suda nije olakšala rad jer njegovi djelatnici nisu imali pravi uvid u stanje na terenu i nerijetko nisu shvaćali svu složenost odnosa. Istodobno, građani u državama i entitetima bivše Jugoslavije doživljavali su sud kao nešto daleko i nedodirljivo te se nisu mogli identificirati s njegovim radom i presudama. Prema riječima Wendy Lobwein, voditeljice Ureda za podršku žrtvama i svjedocima Haškog suda, pravda koja je utvrđena u Den Haagu za mnoge u bivšoj Jugoslaviji nije bila njihova pravda.⁵

Pogreške Haškog suda

1. Kasno uvođenje i ograničen mandat *outreach* programa

Što je sud činio kako bi upoznao stanovništvo bivše Jugoslavije sa svojim radom? Zar se zaboravilo da uspješnost suda ovisi o njegovu učinku na stanovnike bivše Jugoslavije? Nije li jedan od ciljeva bilo osiguranje pravde žrtvama? A što vrijedi donijeti presudu u korist žrtava, ako žrtve ne znaju za nju? To je shvatila i bivša predsjednica suda Gabrielle K. McDonald (2004:570): "Za vrijeme moga predsjedavanja postalo mi je jasno da je sud u širokim razmjerima pogrešno shvaćen, a njegov rad pogrešno interpretiran. U određenom smislu, to nije bilo iznenađujuće, budući da je medijska propaganda, koja je raspirivala strasti

preplašenih etničkih skupina potičući ih da se odazovu pozivu svojih vođa na nasilje, nastavljala propagirati paranoju i neistine o radu Haškog suda. Tada sam shvatila da postoji potreba – točnije obveza – suda da učini više i da zapravo počne komunicirati sa stanovnicima u bivšoj Jugoslaviji koji su tisućama milja udaljeni od suda koji je osnovan zbog njih”.

Haški sud nije uobičajeni nacionalni sud nego prva institucija te vrste u povijesti međunarodnoga kaznenog prava nastala pod okriljem UN-a. Prvi put se nije sudilo samo ratnim gubitnicima nego svima koji su počinili ratne zločine. Prvi put je takav sud osnovan usred sukoba, a svaki je njegov korak iskorištavan za političke ciljeve

Djelatnica *outreach* programa Haškog suda Olga Kafran⁶ kaže da je već nakon nekoliko godina rada uočen velik napredak i da se polako počeo mijenjati stav prema Haškom sudu. Uspjeh nije mogao biti veći zato što je program imao vrlo ograničena sredstva budući da se oslanjao na podršku donatora i Europske komisije. To je ograničilo manevarski prostor, jer bi se s više sredstava moglo otvoriti više ureda, organizirati više edukacijskih seminara i radionica. U Hrvatskoj postoji samo jedan ured u sklopu *outreach* programa sa samo jednom djelatnicom. I dok su se svi moji sugovornici suglasili da je *outreach* program osnovan prekasno da bi bio uspješniji u “borbi za srce i misli” stanovnika na području bivše Jugoslavije, većina misli da zadatak nijednog suda nije da se bavi odnosima s javnošću i demantira sve što se o njemu piše. No Haški sud nije uobičajeni nacionalni sud nego prva institucija te vrste u povijesti međunarodnoga kaznenog prava nastala pod okriljem UN-a. Prvi put se nije sudilo samo ratnim gubitnicima nego svima koji su počinili ratne zločine. Prvi put je takav sud osnovan usred sukoba, a svaki je njegov korak iskorištavan za političke ciljeve.

2. “Diplomatske” greške

Haški sud je otežao svoj rad i ispunjenje svoga mandata i nekolicinom “diplomatskih” grešaka. Kako je, primjerice, bilo moguće očekivati da sud ima ikakav učinak na području bivše Jugoslavije ako se prvih nekoliko godina njegovi dokumenti nisu prevodili na nijedan jezik koji se koristi na tom području? Tek je naknadno uvedeno prevođenje dokumenata na bosanski, hrvatski i srpski jezik. Sud nije imenovao nijednog suca s područja bivše Jugoslavije. Štoviše, “prema svakome s područja bivše Jugoslavije sud se, a posebno Ured glavnog tužitelja, od-

nosio s gotovo paranoidnim nepovjerenjem – bilo da je riječ o prevoditeljima, novinarima, pravnim ili drugim stručnjacima... Šteta što je postojalo takvo nepovjerenje jer je ono onemogućilo da tužitelji, istražitelji i analitičari koji su došli iz različitih dijelova svijeta premoste kulturni raskorak koji ih je dijelio od toga zabačenog područja koje je bilo pod njihovom jurisdikcijom i da brže i bezbolnije shvate važne činjenice koje su dovele do nemilih događaja i zločina” (Klarin, 2004:552). Posebno je zabrinjavalo nedovoljno poznavanje stanja na području bivše Jugoslavije koje je često bilo primjetno kod tužitelja, a katkad čak i kod nekih sudaca. Klarin smatra da je ta “nevinost u neznanju” djelatnika dodatno umanjila vjerodostojnost Haškog suda na području bivše Jugoslavije.

Bivši predsjednik HHO-a Ivan Zvonimir Čičak tvrdi da je Haški sud napravio greške u “diplomatskom koracima” koje su imale velik utjecaj na oblikovanje mišljenja o njemu među stanovnicima bivše Jugoslavije.⁷ “Diplomatska” greška suda je i njegovanje imidža nepogrešivosti. Ivo Josipović kaže da Haški sud nikad nije priznao svoje greške. “Znate li za slučaj Alilović? To je optuženica za čovjeka iz Srednje Bosne koji za vrijeme rata uopće nije bio tamo nego je živio i umro u Haagu, samo nekoliko blokova od suda. A zamislite, oni su ga optužili za ratne zločine”. Josipović kaže da “svi sudovi griješe. I njemački. I američki. Samo za razliku od domaćih sudova, koji su stalno u kritičkom fokusu, Haški sud je iz naše perspektive nedodirljiv i oni tamo često ne prihvaćaju nikakve kritike”.⁸ “Diplomatske” greške, koje su uvelike bile izraz nedostatka interesa i napora da se shvati složenost odnosa na području bivše Jugoslavije, ali i neznanja, naišle su na plodno tlo u lokalnim medijima koji su to koristili da dodatno potkopavaju vjerodostojnost suda.

3. Rana strategija Tužiteljstva

Rana strategija tužiteljstva temeljila se na procesuiranju brojnih optuženika nižeg ranga, pa se stvorio niz “sitnih” zločinaca koji su čekali suđenje. Procesuiranje i najmanjeg zločinca ne smije se potcijeniti, ali međunarodni sudovi ne mogu procesuirati sve koji su sudjelovali u izvršenju zločina. Određena je selektivnost neophodna. Prema riječima Antonia Cassesea (2004:595), bivšeg suca i predsjednika Haškog suda, “međunarodni sudovi bi se trebali usredotočiti na one koji možda nisu nikoga ubili, ali su osmislili i isplanirali najveće zločine”. Sud je trebao procesuirati najviše vojne i političke vođe, a optuženike nižeg ranga prepustiti domaćim sudovima.

Tako se na optuženičkoj klupi prvi našao Duško Tadić, osumnjičen za zločine u zatočeničkom logoru Omarska. Tadić je bio “sitna riba”, ali ondašnji glavni tužitelj Richard Goldstone tvrdi da nije imao izbora: “Imali smo prazan zatvor. Bilo je mnogo frustracije. Suci su bili frustrirani. Svi smo bili frustrirani.” (nav. u: Hagen, 2003:71). U nizu niže rangiranih optuženika našla su se i braća Kupreškić. “Na optuženičkoj klupi namijenjenoj najvećim ratnim zločincima sjedili su braća Zoran i Mirjan Kupreškić. Prije odlaska u Haag, u Lašvanskoj su dolini bili poznati kao muzikaši... Prema Goldstoneovoj optužnici oni su bili istinski monstrumi kao iz najstrašnijeg horora... Ali, kako je proces odmicao, optužbe su se razotkrivale kao monstruoza obavještajna mon-

taža" (Starešina, 2005:9). Ti i slični slučajevi bitno su utjecali na vjerodostojnost suda koju je djelomice uspjelo vratiti tek dovođenje Slobodana Miloševića na optuženičku klupu. Učeci na svojim početničkim greškama, tužiteljstvo je u unutar *izlazne strategije* počelo koristiti *delokacijsku strategiju* koja se zasniva na ideji da sudjelovanje balkanskih država u procesuiranju vlastitih državljana pridonosi uspostavi istinskog pomirenja među narodima i žrtvama (Jorda, 2004:575).

Zaključno razmatranje

Tek kad se sagledaju svi problemi i prepreke s kojima je Haški sud bio suočen, kao i sve greške koje je sam počinio što iz neiskustva što iz neznanja, moguće je ocijeniti njegov rad i analizirati njegove uspjehe i neuspjehe. Rezultati ankete koju je IDEA-a (International Institute for Democracy and Electoral Assistance) provela 2002. u Jugoistočnoj Europi pokazali su da građani u tom djelu Europe gaje veliko nepovjerenje prema međunarodnim organizacijama te smatraju da se većina odluka koje bitno utječu na njihov život donosi izvan njihove zemlje. Rezultati su tako pokazali da je samo 21 posto građana Hrvatske, 24 posto građana Crne Gore, 7,6 posto građana Srbije i 3,6 posto građana Republike Srpske u BiH imalo povjerenje u rad Haškog suda. No zato je Haški sud podržavalo čak 83,3 posto građana Kosova i 51 posto građana Federacije BiH.⁹ Rezultati ankete još više zabrinjavaju ako se promatraju kroz "etnički filter", jer je u svakoj državi i entitetu manjina imala pozitivan stav prema sudu: Bošnjaci u Republici Srpskoj, Mađari i Bošnjaci Srbiji, Srbi u Hrvatskoj i Bošnjaci u Crnoj Gori (Klarin, 2004:553). Slaba vjerodostojnost zacijelo je jedan od pokazatelja neuspjeha suda. Premda neki misle da sud ne postoji da bi ga se voljelo, a mnogi tvrde da rezultati ankete pokazuju iskrivljenu percepciju pravde u regiji, Haški sud ipak dugo nije činio ništa da objasni svoj mandat, približi svoj rad i protumači svoje presude građanima na području bivše Jugoslavije. Nadalje, sud se godinama nije uspio osloboditi političkih konotacija koje su pratile njegov rad otpočetka, čemu su pridonosili politizirani postupci, poput biranja slučajeva ili uvjetovanja ulaska pojedinih država u Europsku Uniju potpunom suradnjom sa sudom.

Haški sud je napravio veliki iskorak u međunarodnome kaznenom pravu time što se nije bavio samo zločinima poražene strane nego ratnim zločinima općenito. No nije predvidio da će pobjednička strana teško prihvatiti činjenicu da je i ona činila ratne zločine. Sud je trebao raditi na osvještavanju svih ratnih aktera i svih ljudi u regiji o zločinima što su počinjeni na svim stranama te razviti strategije suočavanja s prošlošću. To su bili ozbiljni propusti u njegovu radu.

Bilješke

- 1 Ovaj je tekst nastao na osnovi opsežnijeg istraživanja što sam ga obavila tijekom poslijediplomskog studija "Executive Masters International and European Relations and Management" na Sveučilištu u Amsterdamu 2003-2004. godine. Istraživačku studiju sam dorađivala i dopunjavala tijekom pohađanja Diplomatske akademije u Zagrebu 2005. i tijekom prvog semestra doktorskog studija "Komparativna politika" na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu 2012.
- 2 <http://www.un.org/icty/index-b.html>. Službena stranica Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, hrvatska, bosanska i srpska verzija.
- 3 Razgovor s Ivom Josipovićem 7. rujna 2004. u Zagrebu.
- 4 Razgovor s Florence Hartmann 5. kolovoza 2004. u Den Haagu.
- 5 Razgovor s Wendy Lobwein 8. srpnja 2004. u Den Haagu.
- 6 Razgovor s Olgom Kafran 2. srpnja 2004. u Den Haagu.
- 7 Razgovor s Ivanom Zvonimirom Čičkom 28. rujna 2004. u Zagrebu.
- 8 Razgovor s Ivom Josipovićem 7. rujna 2004. u Zagrebu.
- 9 <http://www.idea.int/press/pr20020404.htm>

Literatura

- Arbour, L. (2004). The Crucial Years. *International Journal of Criminal Justice*. 2:396-402.
- Bass, G. J. (2000). *Stay the Hand of Vengeance*. Princeton: Princeton University Press.
- Cassese, A. (2004). The ICTY: A Living and Vital Reality. *Journal of International Criminal Justice*. 2:585-597.
- Hagen, J. (2003). *Justice in the Balkans. Prosecuting War Crimes in The Hague Tribunal*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jirda, C. (2004). The Major Hurdles and Accomplishments of the ICTY. What the ICC Can Learn from Them. *Journal of International Criminal Justice*. 2:572-584.
- Josipović, I., Krapac, D., Novoselec, P. (2001). *Stalni Međunarodni kazneni sud*. Zagreb.
- Klarin, M. (2004). The Tribunal's Four Battles. *Journal of International Criminal Justice*. 2:546-557.
- Manuell, J., Kontić, A. (2003-2004). *Transitional Justice*. Bar News.
- McDonald Kirk, G. (2004). Problems, Obstacles and Achievements of the ICTY. *Journal of International Criminal Justice*. 2:558-571.
- Pocar, F. (2004). The Proliferation of International Criminal Courts and Tribunals. *Journal of International Criminal Justice*. 2:304-308.
- Schrag, M. (2004). Lessons Learned from ICTY Experience. *Journal of International Criminal Justice*. 2:427-434.
- Starešina, V. (2005). *Haška formula*. Zagreb: Stih.
- Šimunović, I. (2005). *Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi*. Zagreb: Narodne novine. ■